

A Critical Analysis of Sanga

گا تنقیدی ویروا

Yasmeen Hameed
yasmeenhameed93@gmail.com
G.C University, Lahore

Corresponding Author: Yasmeen Hameed yasmeenhameed93@gmail.com

Received: 17-08-2025

Revised: 02-09-2025

Accepted: 15-09-2025

Published: 30-09-2025

ABSTRACT

This research paper offers a critical and analytical study of Anwar Chaudhry's novel "Sanga," with a particular emphasis on its political dimensions. It explores how Chaudhry employs his narrative to reflect upon and critique the political landscape, using the setting of Punjab as a backdrop. The study compares the themes in "Sanga" with those found in other literary works and political analyses, examining how Chaudhry's depiction of political figures, parties, and social issues enhances the understanding of regional dynamics and public sentiment. By analyzing the novel's plot, characters, and thematic elements, the research highlights Chaudhry's approach to addressing socio-political concerns and commenting on issues of governance and social justice. The paper seeks to provide broader insights into Chaudhry's political perspective and the influence of his literary work on literature and political discourse.

Keywords: Anwar Chaudhry, "Sanga" novel, Political critique, Punjab, Literary analysis, Sociopolitical themes, Governance, Social justice

INTRODUCTION

چنگی کہانی یاں افسانے اندر وحدت تاثر، حیاتی دا فلسفہ، جذبات نگاری ، غیر متوقع انت، سوہنے مکالمے تے منظر نگاری توں وکھ اختصار وی ہوندا اے۔ نال ای پلاٹ ویلے تے تھاواں دا وی خیال رکھنا ات ضروری اے۔ تاں جے پڑھن والے نوں انٹ تاثر دتا جاوے۔ تے لکھاری دی ایہہ لکھت پڑھیار نوں سوچن تے مجبور کر دی اے تے معاشرتی مسلیاں تے غور کرن دا ویلا وی اے۔ پنجابی ناول ادب دے شوقین لوکاں لئی اک قیمتی تحفہ اے، جیہڑا نہ صرف دیندی ا پنجابی زبان دی خدمت کر دا اے نال ادب دے پڑھیار نوں وی نویں سوچ تے ویچار نال روشناس کر دا اے۔ ایہہ ناول پنجاب دے دیہاتی پسماندر وچ لکھی گئی کہانی اے، جیہڑی پنجاب دی ثقافت، رسم رواج تے سماجی حالتاں نوں دسدی اے۔ لکھاری دی زبان سادہ تے دلچسپ اے،

جیہڑی پڑھن آلی نوں آسانی نال اپنی پاسے کھچ لیندی اے۔ ناول دے اندر دیہاتی پنجاب دی زبان تے لہجے دا ورتاون کسے شہکار توں گھٹ نئیں۔

اھڈک اہونو جلمسے ٹاس لہمء مہیا۔ اے ات مدخی ڈو سو تبس دی دت پینلسنا انرک دم دی د لہیرغ ہجناس لہان لہیرغ۔ اے لدنوب راگدم چو نرک طوبضم سون ادا لہیرغ دی دیر لہیرغ تے فلصنا تے تنہکر دی دنآے لہی بلیماک چو سونود ترخآے تلہیرغ وچ اے اکیزی ڈو ک اہکلہ سہیرغ ضررک افرص انڈاپ ک اہٹل نونڈل لہت لہیدو ک اہونو جلمسے ٹاس ہوا، آ اہرک دم دی دے سک دی و سونو وچ۔ اے لہو نرک دم اہکلہ، اے اہنیرغ مدیف سونو لہو نرک لہصاح دم فرصہ اہنیرغ اہیا۔ اے لدنوب مدق م کھکد مدی گدنز دی دے سک لہان دم دی دے سکے۔ اے اہنیرغ لہیشوڈ تے تھکس سونو حور دی۔ اے اہنوب لہوبق دی وچو ہاگراہ دی د بری شوڈ ہوا ساٹ، ہرک سوسحمی شوڈ ہوا تے نوب۔

تہمحر دی ہوا لہان دم دی د لہیرغ تے اے لہکھو لہان رطاز دی د رتہ تہہ سونو اکیزی ک اہر بر۔ اے اہنوب لہصاح ایس ناول وچ غریبی، بے روزگاری، تے ذات پات دے فرق نوں وی دسیا اے۔ تے نال غریباں دی مدد کرنی چاہیدی اے، غریباں دی مدد کرن نال رب بہت راضی ہندا اے۔ جدوں بندہ اپنے پیسے، ویلا تے محبت غریباں نال سانجھا کردا اے، اوہ رب دی رضا حاصل کر لیندا اے۔ اہہ کم صرف غریباں دی حیاتی نوں آسان نہیں بناؤندا، بلکہ مدد کرن والے نوں وی اندر تائیں سکون تے خوشیاں دیندا اے۔ جیویں " سانگا " ناول وچ لکھیا ہویا اے:

"جد وی تہاڈے گھاٹے دی گل ہوندی اے تسیں رب نوں ہتھیار بنا

لیندے او۔ تہاڈا رب ہور اے تے ساڈے جیہاں غریباں دا رب ہور

..... غریباں نال چنگا سلوک کرو تے رب وی راضی ہوندا اے۔"

(1)

پنجاب دے لکھاری زمیندار سرداراں تے وڈیریت دے نظام نوں ظلم دسدے نیں، جتھے وڈیرے اپنے مزیراں آتے ہر طراں دا ظلم کردے نیں۔ وڈیریاں یا زمینداراں دے کردار پنجاب دے دیہاتی

سماج وچ ڈونگھا اثر رکھدے نیں۔ اوہناں دی زمیناں تے وڈا راج بوندا اے تے اکثر اوہ مزیراں نوں اپنی مرضی نال رکھدے تے کڈھدے نے تے نال مزیراں دی حیاتی دیاں ساریاں ڈوراں انہاں وڈیریاں دی مرضی نال جڑیاں بوندیاں نیں۔ اس دی کہانی ایہو جے بوندی اے کہ لوگ پہلاں اک بادشاہ کولوں مار پٹ کھا کے اٹھ دے نے تے دوجے بادشاہ کول جا بہندے نے۔ اک بادشاہ نوں چھڈ کے دوجے نوں اپنا مائی باپ بنا لیندے نے۔ ایہہ عام لوک ہمیشہ غلامی دے چکر وچ ہی پئے رہندے نے۔ جیویں بھیڑے دے پشوان کلے بدل لیندے نے، اوبی حال ایہناں مزیراں دا بندا اے جیہڑے بادشاہاں نوں بدل لیندے نے۔ جیویں ایس گل نوں لکھاری انج دسدا اے:

" پہلوآں مزیرے بک کولوں مار دے کھاہدے اٹھ دوجے کول جا
بہندے بائے۔ اک نوں چھڈیا دوجے نوں مائی باپ چا بنایا۔ ہمیش
دی رعایا، پیراں بیٹھ مدھی خلقت، سائیں بدل جانے جیویں پشوان
دے کلے بدل جانے"۔ (2)

مزیرے تے انہاں وڈیریاں دی زمیناں تے محنت کردے نیں، تے انہاں دی وفاداری تے محنت دے کارن وی، انہاں نوں اک نہ اک دیہاڑ کسے بور تھان کم لبھن لئی جانا پیندا اے۔ وڈیریاں دی مرضی نوں نا منندے کارن مزیراں نوں بوہتی ای مشکلاں وچوں لگھنا پیندا اے، جیہندے نال انہاں دی حیاتی اتھل پتھل بوندی اے۔ ایہہ صورتاں سماج وچ انصاف تے برابری دے اصولاں دے خلاف اے تے اس نوں بدلن دی وی لوڑ اے پئی تاکہ ہر کسے نوں عزت نال جین دا حق مل سکے۔ جیویں لکھاری دی لکھت ایہہ گل دسن دی کوشش کر رہی اے کہ جدوں کسے بندے نے بوکا دتا تے سارے غریب تے ماڑے لوک کٹھے ہو گئے، جاگ گئے۔ اونہاں نوں آکھیا جا رہا اے کہ جاگو جاگو، اوہ لوک جو دھرتی نوں کھاندے نیں تے ساڈی محنت نوں کھاندے نیں، اونہاں توں چند چھڈواؤ۔ اٹھو اٹھو، ایہہ دھرتی ساڈی اے تے ایہہ محنت وی ساڈی اے۔ سانو اپنے حق لیندے لئی اکٹھے ہونا پینا اے۔ ایہنوں لکھاری نے انج دسیا اے:

" کسے بوکا دتائے سارے کامے مزیرے غریب ماڑے کٹھے بو جاؤ
جاگو جاگو سب دھرتی دا دتا کھاندے نیں، ساڈی محنت دا کھاندے
نیں۔ اٹھو اٹھو دھرتی ساڈی اے، محنت ساڈی اے۔" (3)

نلاصف، اے ادک کم چو سالتیہک ند اراسه هوا۔ اے لدنوبت نقشه متنحه تہہ چو ی تلیح ی د یریزم
م سوم۔ اے ادک ش شوک ن کمہ ربی اے نہکر زیرسرس سون نیمز ی نپا اے تے اے ادک لہب ہکیدی
رب اد ی گدنز ی دہوا۔ اے ادک ت شادرب ہچک بس، تاسرے تے تی درس ہی مرگ ی یویج سالتخس ی د
۔ اے لدنوب ایرہب لانتنحه محم مزیرے نو فصلان دی پیداوڑ تے اپنیاں محنتاں دا پھل ملن دی
امید ہوندا اے۔ پر اکثر حالات دی مہربانی نال فصلان خراب بو جاندیاں نے، جیہندے نال اوبدی
حیاتی وچ مشکلاں ودھ جاندیاں نیں۔ مالی تنگیاں نال نپٹنا، قرضے لاهنا، تے اپنے پریوار نو
سنہالنا اوبدی روز دی حیاتی دا حصہ ہوندا اے۔ مزیرے دی حیاتی وچ خوشیاں تے امیدیاں وی
ہوندیاں نے۔ فصلان دی چنگی پیداوار اوبدی محنت دا صلہ ہوندا اے۔ اوبدی حیاتی جیہندے کھپا
ی د) لوہاش (سارارس ردنا بلجنپ سوج اے اے راہ بیسو تے ل تہر ی د بلجنپ دے لے ایو سوا
سہ نو ویپ اد ونیسہ وچ نوپک ی ٹپ ی نچا کے کم م ی دنلہ نو سون سارارس ی ٹکے تے س ی رارس
مدنہ جلیلا ہکر آریزم سونہوا چو سلتیمز ی یز سارارس سہ نو نراک سوا تے تہ ادک کم اد سارارس
بالوچ سولونیمز سون ونیسہ ی و لوہاش مے ٹاپد ک اریفے تی ٹر ی دھگنزا ی تلیح ی د ونیسہ لہا
۔۔ اے ایس د جذا ی ردبوچ رونا سون س ج ساتد دے

" اج چالھی ورھیاں مگروں اوبنوں اوس بھوئیں تون جواب بو گیا۔
حسینو نوں انج لگا جیویں ٹردیاں ٹردیاں اچن چیت راہ مک گیا
بووے۔ ہمیش تون اپنیاں رزق دھاراں بھوئیں دے سینے تون چنگھ
کے اپنا سریر پالن والے نوں بن پتہ لگا جو بھوئیں تے مالک دی اے

تے مالک دی مرضی بناں اوہنوں تے بھوئیں اتے کھلوون دا وی حق

نئیں "۔ (4)

یہنید لمج چوے لہوے ہکوسہ رے ہون ساکول یٹھپیجے اے اے گرو نلٹچے طوبضمہ ک اے ٹلیکپے ی د نلمیا
تے اے لکسہ رک لہا تہہ لہما سہ اہ ہکوا رے ہوا، اے لہنوب نلمیا لکپے چو ل د اے ساکول سوجہ۔ اے
تے سہما کینز ہونے ٹاکولے ٹلیکپے ی د نلمیا۔ اے لکسہ سہس لہا اے ناسا ہون سہفیلکتے ساید لہیزد
نہکے سہسورہے تے تہا برے نپا چو لہا رے ہون ہوا تے، اے ی نید توقی لاو نؤلاچے تے تہا سہسوحیحص
سہیرڈ اہ نوکسے تے تہکسے چو لہا رے سہسوحیحص اے نلمیا سہسوحیحص۔ اے یہنید سہسوحیحص اہ
نہکسہ سہسوحیحص۔ اے لہنؤیل نرکے ی د سہسوحیحص لہا رے تے تہسور چو سہسوحیحص اہ سہسوحیحص اہ تے، اے لہنوب
۔ اے لہیباچہ انرکے سہسوحیحص اہ سہسوحیحص اہ تہسورچے تے روط صہا، سہسوحیحص اہ سہسوحیحص اہ سہسوحیحص اہ

۔ اے یہنکور سوتہ ناچے تے سہسوحیحص اہ سہسوحیحص اہ سہسوحیحص اہ سہسوحیحص اہ سہسوحیحص اہ
، اے یہنوب لہیباچہ لہا رے سہسوحیحص اہ سہسوحیحص اہ سہسوحیحص اہ سہسوحیحص اہ سہسوحیحص اہ
لہا رے سہسوحیحص اہ سہسوحیحص اہ سہسوحیحص اہ سہسوحیحص اہ سہسوحیحص اہ سہسوحیحص اہ
ی و سہسوحیحص اہ سہسوحیحص اہ سہسوحیحص اہ سہسوحیحص اہ سہسوحیحص اہ سہسوحیحص اہ
نلمیا سہسوحیحص اہ سہسوحیحص اہ سہسوحیحص اہ سہسوحیحص اہ سہسوحیحص اہ سہسوحیحص اہ
سہسوحیحص اہ سہسوحیحص اہ سہسوحیحص اہ سہسوحیحص اہ سہسوحیحص اہ سہسوحیحص اہ
ناول وچ لکھاری کتے دی وفاداری، صداقت، تے بے لوث محبت نوں ایمان دے نال جوڑدے نیں۔

" ایہناں کتیاں تے بار دے عامی بندیاں وچ اک ہور گورھی سانجھ

وی اے بھکھ دی سانجھ ۔ بھکھ اوہناندے نال جمدی ودھدی تے

نال ای بڈھیاں بو جاندی اے تے ایہ مالک دا در نہیں چھڈ دے ایہ

ایمان دی پکیائی اے"۔ (5)

چوری دا کارن غریبی، بے روزگاری، تے معاشرے دی نابرابری اے تے جدوں لوکاں نوں روزگار دی کمی تے بھکھ دا سامنا کرنا پیندا اے، تاں اوہ چوری ورگے غیر قانونی کمہاں ول ٹر پیندے نیں۔ معاشرے دی نا برابری تے انصاف دا نا ملنا لوکاں نوں غیر اخلاقی کمہاں ول دھکا دیندی اے، انصاف ملن نال تے قنون دی حکمرانی نال چوری دی شرح نوں کم کیتا جا سکدا اے۔ جدو کہ چوری دے خلاف سخت کارروائی کیتی جاوے گی تاں لوک چوری کرن توں پہلاں سو وار سوچن گے۔ جیویں بار دے عام لوکاں نوں نہ زمیناں نا ملیاں تے وڈے زمیندار تے سردار اپنی پرانی ساکھ دے نال زمیناں دے مالک بن گئے۔ نتیجے وچ، بار دے عام لوکاں دے کول اپنی روزی روٹی کماؤن لئی کجھ نہ بچیا۔ مجبوری وچ، انہاں وچ کچھ لوکاں نے چوری چکاری نوں اپنا ذریعہ معاش بنا لیا، کیوں جو اوہناں دے کول بور کوئی چارہ نہ رہیا۔ ایہ حال بار دے سماج نوں بربادی ول لے گیا، جتھے انصاف تے مساوات دا نام نشان ای مٹ گیا۔

" بار دے عام لوکاں نوں زمیناں نہ ملیاں تے نہ لٹیاں۔ وڈے زمیندار

سرداراں نوں ای بٹھاڑ دی پرانی وسوں نے دھرتی مالکی وچ مل

گئی ..... تے بار دیاں عام لوکاں چوری چکاری نوں ای کسب بنا

لیا "۔ (8)

لہذا ت قاطبہ پنڈا کی کولہ ہیا سینہ صدناورک ہایروچہ یٹلہ صدیفہ پنڈا ہریڈو ہد جلمسہ راو کیٹک ہیا سینہ صدناورک مکیٹلہ ژولہ پنڈا ہونہ عقبہ روزمکے تہ بیرغہ کے کچہ صدیفہ طلغہ اد نوناقہ رکہ تیلہ کی سالیسہ تہ بظفحتہ ہسپیہ ہونہ ہامرجمہ تہوچہ یٹلہ ہرک ہروپ ہونہ صدیفہ پنڈا ہریڈو چو قہ پنڈا ہونہ نونقہ دلرفا ہرٹلابہ ہیا۔ ہا لہنیدرک ژوچہ ہونہ ہامرجمہ تہ یروچہ لٹہیجہ سینہ ہد لہانسیا۔ ہا ی دناجوہ کی ہکوا انرکت فرگہ تہا ہلہنا لہانہ جو ی دہرٹا ہد ہلنہوا تہ سینہ صدنیدرٹم سا۔ ہا لہٹڈی و ہلمتعا ہوتہ فلصنا ہلظنہ اد ہاکولہ ہاء لہانہ ہا لدنوبہ اہداو چو ہرجہ فرصہ ہ

آمریڈو تے تے و اج ایلب طوبضم روزی رللمء ید نونقہ ک ما ژوا جیٹا نرک ل > روزے لئسم
۔ و اج لٹیک لٹھک چ و مرہٹک مد نونقہ ی و روز

" حسینو دا پیو وی ایہو جیہا اک چور ہا۔ اوس دور دور تائیں لکن
جاناں تے مال پسو کھول لیاوناں، تے شاہواں دے حوالے کر دیناں۔
بک واری اوس آباد کاراں دے اک چک وچ چوری کیتی موقعے تے
ای پتہ لگ گیا، گھیرا پے گیا لڑائی ہوئی تے اوہ ماریا گیا"۔ (9)

ویلا، جیہڑا حیاتی دے وکھرے وکھرے مرحلیاں تے حالتاں نال جڑا ہوندا اے، کئی رنگ وکھاندا اے۔
اک ویلا ساڈی حیاتی وچ خوشی تے سکون لے کے آندا اے، جدوں سب کچھ ٹھیک ہوندا اے تے
اسی اپنے مقصد وال ودھ رہے بندے ہاں۔ ایس دوران، اسی اپنی کامیابیاں مناندے ہاں، اپنے
پیارے آن نال خوشیاں سانجھیاں کردے ہاں، تے اپنے مستقبل لئی امید نال بھرے بندے ہاں۔ ایہہ
ویلا ساڈے لئی زندگی دی رنگینی تے مٹھاس نال بھریا ہوندا اے، جس نال اسی اپنی حیاتی نوں
سچی خوشی دے نال جی سکدے ہاں۔

تے اے و ما لدنو بلايو ہوا ہیا۔ ما لداآے کے ل و ت لاکشم تے تاپیتونچ جیٹا مٹاس یدک یدک لای
ت مہ ی ٹاس، نارود س یا۔ سا ہ صند ہر رزگ سو ت رود مد یدیملازے تے بفیلکت ہکد ج سا سو دج
ہیا رپ۔ سا ہ صدهکید مدناآے ماس روز ساپروزم کی نپا جی سا تے، ما لدنو چ و ش ٹامزآ ماصو دے تے
، ما ادک م ک اد ن و لئب طوبضم روز تے ی صخش ی ٹاس ی و لایو۔

ویلے دی قدر تے اس دا سہی ورتنا لوکاں دی حیاتی نوں بدل سکدا اے۔ ویلے نوں ضائع کرن
والے اپنی حیاتی وچ پچھے رہ جانداے نیں تے بعد وچ افسوس کردے نیں۔ ویلے نال بندھن رکھن
نال نہ صرف کم کرن دی صلاحیت وچ ودھوتری ہوندا اے بلکہ لوکاں دے ذہنی سکھ تے
خوشیاں وی سدا رہندیاں نیں۔ ویلے دی قدر کرن والے لوک ہمیش اپنی ذمے واریاں نوں ودھیا
ڈھنگ نال نیٹاندے نیں تے حیاتی وچ کامیاب ہوندے نیں۔ ایس لئی ویلے دی قدر کرنی چاہیدی

جنگ دے حالات اتنے خراب ہو گئے سن کہ کسے نے وی لوڑ موجب آگ نہ بالنی، کسے گھر وچ دیوا نہ بلناں سی۔ لوکاں نوں دسیا گیا سی کہ اجالا کرنا خطرناک ہو سکدا اے، کیوں کہ دشمنان دی نظر پا سکدی اے تے حملہ ہو سکدا اے۔ اس کارن لوک اپنے اپنے گھراں وچ انھیری وچ بیٹھے رہن، پرانے ویلے دیاں کہانیاں سن سن کے دل بہلان دی کوشش کردے سن۔ جنگ دی ایہ دہشت تے خوف لوکاں دی زندگی دا حصہ بن گیا، جتھے اجالے دی لور وی اک سوچی سمجھی سمجھوتے دے نال آ گئی۔ ایہہ منظر انج پیش کیتا گیا اے:

" جد بندوستان نے پاکستان دی جنگ لگ گئی۔ پنڈ گراں وچ رات توں اگدوں ای رات پے جاندی اے۔ اوہ انھیرے وچ رہن مجھے بوندے نیں پر جنگ پاروں کسے نے لوڑ موجب وی آگ نہ بالنی، کسے گھر وچ دیوا نہ بلناں "۔ (11)

ونڈ دی پیڑ اک انمول زخم اے جیہندی کئی نسلان دے دل وچ آج وی تازہ اے۔ 1947 دی تقسیم نال کروڑاں لوگ اپنے گھر، زمین تے عزیزاں نال وچھڑ گئے۔ کئی لوکاں نے اپنے پیاریاں نوں کھو دتا، تے لکھاں لوکائی ہجرت کرن لئی مجبور ہو گئے۔ اوس وقت دی حالتان نے ہر دل نوں زخمی کیتا، تے اس پیڑ دی شدت نوں لفظاں وچ بیان کرنا ہی اوکھا اے۔ ہر پاسے خوف تے بے یقینی دی حالت سی، جتھے اک پاسے خوشی دا سماں سی کہ آزادی ملی، تے دوجے پاسے اس آزادی دی قیمت انسانیت دے بڑے وڈے المیے دی صورت وچ چکنی پئی۔ یہ درد آج وی کہانیاں، ناولان تے بزرگاں دیاں یاداں وچ زندہ اے۔

جنگ دے دوران، پنڈ دے سکول تے وی تعلیمی سرگرمیاں بند ہو گئیاں سن۔ بچے اپنے گھراں وچ ہی محدود ہو گئے سن تے اوہناں دی معصومیت وی اس خوفناک ماحول وچ دب گئی سی۔ کسان اپنے کھیتاں وچ کم کرن توں ڈردے سن، کیوں کہ ہر پاسے گولیاں دی آواز تے بمباری دا خطرہ بوندا سی۔ کاروبار بند ہو گئے سن تے روز مرہ دی زندگی برباد ہو گئی سی۔ لوک اپنی

فصلان تے مال مویشیاں دی فکر وچ سن، پر اس حالات وچ کچھ کر سکدے سن۔ ہر کوئی امن دی دعا کر رہا سی، پر جنگ دے اس بھاری بوجھ تحت سبھی مجبور تے بے بس محسوس کردے سن۔ اوبدا منظر ایہہ سی:

" دور کدھرے گولے چلن دی واج سُنیندی رہنی یاں کدے کسے
جنگی جہاز نے کن پاڑن والا شور مچاندیاں لنگھ جانا۔ وستی وچ
دو ریڈیو سن جینہاں دینہ پر رات جنگ دیاں خبراں سناندے رہناں۔
کچھ گھراں وچ شہروں اوبناندے رشتے دار وی آوڑے..... تے شہر
خالی ہو گئے "۔ (12)

عدالتاں دے غیر منصفانہ رویے تے اوبناں دے منشی، وکیل، تے ججاں دے عورتاں نال کیتے گئے سلوک نسب دے ساہنویں نیں۔ منشی تے وکیل دے کردار رشوت خوری، دھوکہ دہی، تے عورتاں دے استحصال وچ ملوث ہوندے نیں۔ اوبناں دی عزت تے وقار نوں پامال کیتا جاندا اے۔ ایہہ لوگ عورتاں نال غیر منصفانہ سلوک کردے نیں، اوبناں دے مسلیاں نوں پٹھ پچھے کردے نیں تے اوبناں دی کمزوریاں دا ناجائز فیڈہ چکدے نیں۔ عدالتی کچھریاں وچ عورتاں نال ہون والے ظلم کافی تشویشناک نے۔ کئی وار عورتاں نوں انصاف لبھن لئی کچھریاں دا دروازہ کھڑکونا پیندا اے، پر اوتھے وی انہاں نال غیر مساوی سلوک کیتا جاندا اے۔ مردانوالی سوچ اتھے وی غالب رہندی اے، جس کارن عورتاں نوں اپنا موقف پیش کرن وچ کافی مشکلاں دا سامنا کرنا پیندا اے۔ کئی وار انہاں دیاں شکایتاں نوں سنجیدگی نال نہیں لیا جاندا تے اکثر انہاں نوں ہی الزام دے کے خاموش کرا دتا جاندا اے۔

عورتاں نال ہون والے اس ظلم دے کئی روپ نیں۔ کئی وار انہاں نوں وکیل دی کمی دا سامنا کرنا پیندا اے، تے اکثر انہاں نوں کچھری دے ماحول وچ براسانی دا سامنا کرنا پیندا اے۔ کئی وار کیس لمبے سمے تک چلائے جاندے نیں، جس نال انہاں دی مالی تے جذباتی حالت مزید خراب

ہو جاندی ہے۔ ایسے حالات عورتوں کو انصاف توں دور کردے نیں تے سماج وچ انہاں دی حالت نوں ہور وی نازک بنا دیندے نیں۔ عدالتی کچھریاں وچ کئی وار عورتاں نوں وکلا دی طرفوں وی استحصال دا سامنا کرنا پیندا ہے۔ وکیل دا عورت نوں ایہ کہنا کہ "تیری بڈھڑی جان ہے، توں ایدے نال بشک نہ آیا کر، میں منشی گھل کے مریاں نوں سدوا لیا کرساں" واضح کردا ہے کہ عورتاں نال کس طرح دا رویہ رکھیا جاندا ہے۔ ایہہ نہ صرف عورت دی عزت نوں مجروح کردا ہے بلکہ انصاف دے عمل نوں وی متاثر کردا ہے۔ ایہہ گل لکھاری انج دسدے نیں:

" وکیل نے اماں نوں ایہ وی آکھیا " تیری بڈھڑی جان ہے توں ایدے نال بشک نہ آیا کر میں منشی گھل کے مریاں نوں سدوا لیا کرساں"..... کم کراؤن دا آکھ کے تھلے وی لا لیا تے ناجائز ورت وی لیا"۔ (13)

اکثر وکیل اپنے عہدے دی طاقت دا ناجائز استعمال کردے نیں تے کم کراؤن دے بہانے عورتاں نوں براسان کردے نیں۔ کئی وار انہاں نوں ناجائز طریقے نال ورتیا جاندا ہے، جس نال عورتاں دی ذہنی تے جسمانی صحت اُتے منفی اثر پیندا ہے۔ ایہہ حالات نہ صرف عورتاں نوں انصاف توں دور کردے نیں بلکہ سماج دے اخلاقی قدرے نوں وی پست کردے نیں۔ عورتاں نوں اس قسم دے ظلم توں بچاؤن لئی سماجی تے قانونی سطح اُتے ٹھوس قدم چکن دی لوڑ ہے۔ مریاں نال وی ایہو ظلم ہویا او کم کران لئی کچھری جاندی تے اوتھے اونہاں دی بوس دا نشانہ بندی۔ جدوں اوبدا کم ہو گیا تے میاں آکھدا: میں تیرا کم کردتا تے مریاں نے جواب دتا جیہڑیاں میں خدمتاں کیتیاں نیں۔ ایس پہلو نوں لکھاری انج لکھدا ہے:

" کم ساڈا ہے تے اوس کرواوائیں ونگار وی بھگتنی پوسی"۔ زینی نے مت دتی "ایمہ شہری گھنے چتر بن"۔ مریاں نے مڑ آکھیا "میں وی نہیں جاناں بن پیشی تے۔ دفعہ ہووے کاگت نہ ڈھیوے"۔ زینی

ایہہ سن کے پریشان جیہی ہو گئی تے اوہنوں سمجھاوون لگ
پئی۔ مریاں اگوں چپ جیہی کرگئی جیویں میئیں سلیمان اگے چپ
جیہی کر گئی ہائی ..... تے مریاں پیشیاں بھگتدی بھگتدی جون
وٹاندی گئی "۔ (14)

عدالتاں وچ وڈیرے کئی وار عورتاں نال زیادتی تے ناانصافی کردے نیں، خاص طور اوتھے جدو
اوبناں دے اپنے فیدے دا سوال ہوندا اے۔ کئی حالتاں وچ عورتاں نوں دھمکیاں دتی جاندیاں نیں،
دباؤ پایاجاندا اے، یا اوبناں دی آواز نوں دبایا جاندا اے تاکہ انصاف دے تقاضے پورے نہ ہون۔
وڈیرے اپنے اثر و رسوخ دی وجہ نال عدالتی عمل اُتے اثرانداز ہون دی کوشش کردے نیں، جیہڑا
عورتاں نوں انصاف حاصل کرن وچ رکاوٹ پیدا کردا اے۔ اس دے نال، کئی وار وڈیرا نظام پدرشاہی
سوچ نوں پھیلاندا اے، جیہڑا عورتاں نوں مساوی حقوق تے انصاف توں محروم رکھدا اے۔ اس
مسئلے نوں حل کرن لئی لوڑ اے کہ عدالتی نظام نوں بور وی مضبوط بنایا جاوے، تے عورتاں نوں
قانونی تحفظ وی دتا جاوے۔ جیویں:

" اوبدے نال اچیت ای سلیمان نے اور کر دتی ہائی جو اوبنے سوچی
وی نہ ہائی۔ اوہنوں وکیل تے وڈا بندہ سمجھ کے اوہ کجھ آکھ دی
نہ سکی۔ او دا ہتھ ڈک ہی نہ سکی تے بن اوہ اپنے آپ وچ کچی
جیہی ہوئی لگدی اے۔ (15)

الیکشن دوران امیدواراں دے حمایتیاں دی لڑائیاں شہر وچ بدامنی، خوف، تے تشویش پیدا
کردیاں نیں، تے ایہ نظام دی کمزوری تے سیاسی چلاکیاں نوں دسدیاں نیں۔ شفاف تے پرامن
انتخابات نوں یقینی بنان دی لوڑ اے، تاکہ شہریاں نوں امن تے سکھ مل سکے۔ ایہہ امیدواراں
دے حمایتی سیاستدانان دی چلاکیاں نوں پروان چڑھاندے نیں۔ شہر وچ الیکشن دے دوران
پولیس تے انتظامیہ اکثر ایہہ لڑائیاں روکن وچ ناکام رہندے نیں۔ ایہہ نظام دی کمزوری نوں ظاہر

کردا اے، جیہڑا شہریاں دی حفاظت نوں یقینی بناؤن وچ ناکام رہندا اے۔ پنجاب دے جیہڑے وی علاقے وچ جدو کوئی آندیاں ای پولیس تے مولویان دے خلاف تقریر کرن لگ پئے تے انہاں نوں گالہاں کڈھن لگ پئے، تاں اس دا اثر سماج دے وکھرے طبقیات اُتے ہوندا اے۔

ایہہ تقریراں تفرقہ تے نفرت پھیلانڈیاں نیں، جیہندے نال ووٹرز وچ آپس وچ اختلاف ودھ جاندا اے۔ پولیس تے مولویان دے خلاف بولن نال کئی لوگ خوش بندے نیں کیونجو اوہناں نوں لگدا اے کہ ایہہ ادارے انہاں دے حق لئی کجھ نہیں کر رہے۔ پر ایہہ گالہاں اکثر اوہناں لوکاں نوں ناگوار لگدیاں نیں جنہاں دا انہاں اداریاں اُتے اعتماد ہوندا اے۔ جدوں ووٹرز اک دوجے دے خلاف بندے نیں، تاں اس نال سماجی تانے بانے نوں کافی نقصان پہنچدا اے۔ ایہہ اختلافات سیاسی تے مذہبی وابستگیوں اُتے مبنی بندے نیں، جیہناں نال سماج وچ وڈا انتشار پیدا ہوندا اے۔ ووٹرز دا ایہناں مسائل اُتے آپس وچ لڑنا نہ صرف انہاں دی آپس دی محبت نوں گھٹاؤندا اے بلکہ علاقائی امن نوں وی متاثر کردا اے۔ جیویں لکھاری ایس بارے لکھدا اے:

" کاکے نے اوتھے جا کے دوواں جلسیاں دے وچکار اچی تھان تے
کھلو کے تقریر شروع کر دتی ..... لوک کاکے دوالے کٹھے ہون لگ
پئے کئی بسن لگ پئے تے کئی کاکے دی ہاں وچ ہاں ملان لگ پئے۔
او آندیاں ای پُلَس تے مولویاں دے خلاف تقریر کرن لگ پیا .....
تے انہاں نوں گالہاں کڈھن لگ پیا"۔ (16)

ایکشن وچ مخالفتاں عام طور تے وکھ وکھ نظریات، پالیسیاں تے امیدواراں دی آدی خصوصیات تے ہونڈیاں نیں۔ مخالفتاں دے نال سیاست دی صحت مندی وادھدی اے، کیونجو ہر امیدوار نوں اپنی پوزیشن سنبھالنے دا موقعہ ملدا اے تے لوکاں نوں وکھ وکھ ویکھیات نوں سمجھن دا موقعہ ملدا اے۔ پر کئی وار مخالفتاں ذاتی حملے، افواہاں وی ہونڈیاں نیں، جیہڑا انتخابی ماحول نوں خراب کردیاں نیں تے ووٹرز نوں راہ توں بٹا سکدیاں نیں۔ چونان دے ویلے دو پارٹیاں ووٹاں لئی کھڑیاں ہوں۔ اک پارٹی ایہی سی جیہڑی صحیح کم کردی تے لوکاں دے حق لئی آواز

اوجی کردی۔ ایہ پارٹی ہمیشہ عوام دیاں مشکلاں نوں سمجھدی تے انہاں دے حل لئی عملی قدم چکدی۔ انہاں دے نیت صاف تے مقصد وڈے سن۔ لوکاں نوں انہاں اُتے اعتماد سی کیونکہ اوہ ہمیشہ وعدے پورے کردے سن تے عوامی بہبود لئی کام کردے سن۔ ایہہ پارٹی اپنی سادگی تے ایمانداری نال لوکاں نوں اپنا پکی حامی بناؤن وچ کامیاب رہی دوجیے پاسے، اک آکڑ آلی پارٹی سی جیہڑی صرف اپنی طاقت تے پیسے دے زور اُتے ووٹ حاصل کرن دی کوشش کردی۔ ایہہ پارٹی اپنے نیت نال لوکاں نوں ڈراؤن تے دباؤن دی پالیسی اپناؤندی۔ اوہناں دے لیڈر ہمیشہ آکڑ وچ بولدے تے عوام نال نرمی نال گل وات نہ کردے۔ ایہہ پارٹی لوکاں نوں لالچ دے کے تے ڈرا کے ووٹ منگدی، پر انہاں دے عمل ہمیشہ ناپاک تے خودغریزی اُتے مبنی بندے سن۔ عوام نوں ایہ گل سمجھ آگئی سی کہ ایہہ پارٹی انہاں دے حق لئی نہیں، صرف اپنی مفاد لئی کم کردی اے۔ ایس گل نوں لکھاری انج دسدے نیں:

" شاہواں ڈھانی بندے گھل کے بر ٹابری دے وڈ کے نوں ڈیرے
سدوایا تے ووٹ دیوں لئی آکھیا۔ ایہو اوہناں دا وطیرہ با۔ غریب
پارٹی والے وی تهاؤں تها ئیں میٹنگاں کر دے پھر دے۔ عامان لوکاں
نوں ووٹ دی پرچی گھتن دا ول دسدے تے پارٹی لئی ووٹ
منگدے"۔ (17)

مارشل لاء لگن دے کارن عام لوکاں دے حقاں دی پامالی، رائے دین اُتے پابندی، تے حکومتاں دے جبر بند اے۔ مارشل لاء دے دوران لوکاں دے بنیادی حقوق تے آزادی نوں سخت نقصان پہنچدا اے۔ جمہوری ادارے معطل کر دتے جاندے نیں، تے عوام نوں اپنے نمائندے چُنن دا حق وی کھو جاندا اے۔ اس دا مطلب اے کہ لوکاں نوں اپنی مرضی دے حکمران منتخب کرن دی سہولت نہیں رہندی، تے ایہہ انہاں دی آزادی اُتے براہ راست حملہ اے۔ جمہوریت دے بغیر، حکومت اک بند مٹھی وچ ہوندی اے تے عوام دے مفادات نوں نظرانداز کر دتی جاندا اے۔ اس

نال نال، مارشل لاء دے دوران حکومت اک آمرانہ شکل اختیار کر لیندی اے، جیہڑا لوکاں نوں دبانے تے انہاں دی آواز نوں خاموش کرن اُتے زیادہ زور دیندی اے۔

اظہار رائے دی آزادی تے میڈیا اُتے پابندیاں مارشل لاء دا اک ہور منفی پہلو اے۔ میڈیا اُتے پابندیاں لگا کے، حکومت اپنی مرضی دی معلومات پھیلانندی اے تے لوکاں نوں حقیقت توں دور رکھدی اے۔ اس نال سماجی تے سیاسی حالات یکطرفہ ہو جانداں تے لوکاں نوں صحیح تے غیر جانبدار معلومات حاصل نہیں ہوندیاں۔ مارشل لاء دے دوران ہر قسم دی مخالفت نوں سختی نال دبایا جاندا اے، جیہڑا لوکاں نوں خوفزدہ کرن دا ذریعہ بن جاندا اے۔ اس نال سماج وچ بے چینی ودھدی اے تے لوکاں دا جمہوریت تے انصاف تے وشواس ختم ہو جاندا اے تے لوکائی ایس نظام دے خلاف نعرے مار دے بن۔ جیویں ایس ناول وچ لکھاری نے لکھیا اے:

"غریب پارٹی نے کجھ ہور پارٹیاں نال رلا کے مارشل لاء دے خلاف تحریک چلا دتی اے۔ بن جلوس نہیں کڈھے جا سکدے۔ تھوڑا چر پہلوں لہور وچ سوانیاں نیں جلوس کڈھیا تے پُلَس نے اوہناں اتے لاٹھی چارج کیتا۔ بن تے صرف گرفتاریاں دیتیاں جاسکدیاں نیں سو پارٹی نے گرفتاریاں دین دا اعلان کر دتائے۔ لہور وچ روز گرفتاریاں دیتیاں جا رہیاں نہیں۔ نگر وچ پارٹی دے سارے لوگ چھپ گئے نیں۔ ایتھے وی اج پہلی گرفتاری کمال شاہ نے دینی اے۔ کمال شاہ نعرے مار رہیا سی: مارشل لاء مردہ باد، جمہوریت زندہ باد۔" (18)

کلام چوہ چو و صنفیچ، اے ات موکد ماظنا لاو نا جاتیک ذفاز چو ساترو صی لومعم ریغ ءلال شرام
ما لدناج ایلا لایو سا اے تا روط ماہ مہیا۔ ما یخدا لہبندس رلیتخا مد میلدے تے میملظنا ی د

حسکد رپ میٹنگ لکڑی د سا چو روشہ د نجا نوآ د ساکولایگ رم یا اے تیچ پچ
رپ میٹنگ و بمتخی گدنز دی د نلسناک اے ہتج میس لاو نید لاد ل دلتہ برظنم ہیدا لگلا ہنلتپ روز
نپے لاک اے ڈدیاشہ حملہ رخآ دے دی گدنز دی داکاکی ہری دلچ لہا زلتفری نپا لیزدی د درگ درا
حسہ نیٹوک لاو نہکید روز سا رپ منس دے دی سبے دے تے

ایہہ واقعہ سماج دے بے حس رویے نوں اجاگر کردا اے۔ بزار دے تھڑے تے کاکا دی موت نہ صرف
اک انسانی المیہ اے بلکہ اس گل دی نشانی وی اے کہ سماج وچ کتھے نہ کتھے انسانیت دی
کمی ہو رہی اے۔ کاکا دا اس طرح چپ چیتے مر جانا اس گل دا ثبوت اے کہ اس نے اپنے آخری
لمحے وی اک جانی پہچانی بے حسی دے وچ گزارے۔ اس دی موت نال نہ صرف اک زندگی
مک ہو گئی نال اک وڈا سوال وی اٹھیا اے کہ اس دنیا وچ کنا ساڈے ورگے لوکاں نوں حقیقت
وچ سمجھدا تے انہاں دی پرواہ کردا اے۔ جداں کاکے دی موت ہوئی۔ لکھاری نے انج دسیا اے

"ایہہ رات وی اک عام جیہی رات اے، ہمیشہ وانگوں آج وی نگر

دی خلقت سٹی پٹی اے۔ اوبی عام چپ جیہڑی رات دے پچھلے

پہر ہوندی اے..... پر آج دی رات اک بور حساب سر خاص ہو

سکدی اے۔ آج دی رات کاکا بزار وچ اک دکان دے تھڑے تے چپ

چیتے ای مر گیا"۔ (19)

ایس منظر وچ، اوبناں نے دکھایا اے کہ اک عام بندہ اپنی حیاتی وچ جنہاں مشکلاں وچوں گزردا
اے، اوبناں نوں نہ صرف جیتے جی سہنا پیندا اے تے نال مرن توں بعد وی اوبناں دی بے قدری
وی ہوندی اے۔ جنازے دے دوران ہون والی بے حسی تے لاپرواہی اس گل دی عکاسی کردی اے
کہ معاشرتی نظام وچ عام بندے دی قدر تے اہمیت کئی گھٹ اے۔ "سانگا" ناول دا ایہہ منظر نہ
صرف دل وچ ہلچل پیدا کردا اے بلکہ پڑھن والے نوں معاشرتی رویے تے ناانصافیاں اُتے سوچن
اُتے مجبور کردا اے۔ جیویں لکھاری لکھدا اے:

" کاکے جیہے عام بندے دی موت نے اج دی عام جئی رات نوں عام
جئی رہن دتا۔ پر اک گل خاص ہوئی جو کاکے دا جنازہ بڑا وڈا ہویا۔
جنازے وچ وڈیری عمر دے بندے بڑے گھٹ سن۔ جہڑے آئے اوہ
وی مزدور پیشہ ، میلے کچیلے جیہوے سن۔ کاکے دے جنازے وچ
جوان منڈے بڑے سن "۔ (20)

وچھوڑا اک دل نوں بلا دین والا تے جذباتی تجربہ بندا اے، جیہڑا حیاتی دے وکھرے وکھرے پہلوواں
نال جڑیا ہوندا اے۔ ایہہ کسی عزیز دی موت، پرانے دوست یا ساتھی نال بچھڑنا، یا اک پیاری
تھان نوں خیرآباد کہن دا دکھ ہو سکدا اے۔ وچھوڑے دی شدت تے اثرات ہر بندے دے لئی وکھ
ہو سکدے نیں، پر ایہہ ہمیشہ ایک اک خالی پن تے اداسی دا احساس چھڑدا اے۔ وچھوڑا نہ
صرف جسمانی دوری بندا اے بلکہ اس دا جذباتی اثر وی بندا اے، جیہڑا لمبے ویلے لئی لوکاں
دی حیاتی اُتے اثر پاندا رہندا اے۔ نا صرف لوکاں تے اوہدا اثر ہوندا اے تے نال ای حیوان وی ایہدا
اثر لیندے نیں۔ ایہہ گل لکھاری انج دسدا اے:

" وچھڑن دا مطلب ڈبو نوں پہلی واری حسینو دی موت نے
سمجھایا۔ بن ڈبو لئی موت تے وچھوڑا دو وکھریاں گلاں نہیں سن
ریباں اکو گل بن گئی۔ موت وچھوڑا اے تے وچھوڑا موت "۔ (21)

وچھوڑے دے غم لوکاں نوں اندر تک ہلا کے رکھ دیندا اے، جتھے یاداں تے گزرے لمحے دل و دماغ
وچ آندے جاندے رہندے نیں۔ ایہہ غم لوکائی دی روز دی حیاتی اُتے ڈونگھا اثر چھڈ سکدا اے،
جیہندے نال بندہ خود نوں اکلا تے ادھورا محسوس کردا اے۔ وچھوڑے دا غم اک لمبے ویلے لئی
قائم رہ سکدا اے، پر ویلا لنگھن دے نال نال ایہہ غم کجھ حد تک کم ہو سکدا اے۔ وچھوڑا انسان
نوں مضبوط بناؤن دے نال نال، اس دی حیاتی دی لوڑ تے رشتے ناطے دی قدر وی سکھا سکدا
اے۔ جیہنوں لکھاری انج لکھدا اے:

" جیون دی اک بے رنگی سی جیٹری ڈبو دے اندر باہر دا رنگ بن

گئی۔ نہ کوئی دکھ دکھ رہیا نہ کوئی خوشی خوشی۔" (22)

وچھوڑا، اک ایسا تجربہ اے جو انسان دے دل تے روح اُتے گہرا اثر چھڈ جاندا اے۔ جدو کوئی پیارا انسان ساڈے کولوں بچھڑ جاندا اے، تاں اس دی یاداں ساڈی زندگی دا حصہ بن جاندیاں نیں۔ اوبناں نال گُزارے لمحے، بسناں، رونیاں تے ساڈیاں گلاں سب کچھ اک خواب ورگیاں لگدیاں نیں۔ وچھوڑا نہ صرف اک جسمانی دوری اے بلکہ اک جذباتی خلا وی چھڈ جاندا اے، جیہڑا اکثر زندگی بھر پر نہیں ہو سکدا۔

وچھوڑے دا دکھ ساڈے دل نوں کدے نہ مٹ سکدی زخماں نال بھر دیندا اے۔ ایہہ انسان نوں اندروں توڑ دندا اے، پر اس دے نال نال اس نوں مضبوط وی بنا دندا اے۔ وچھوڑے دے بعد، انسان اپنی یاداں دے سہارے جین دا سکھ لبدے نیں تے اس گل دی کوشش کردے نیں کہ کدے اوہ پیارے انسان دی یاد وسری نہ جاوے۔ وچھوڑا، اگرچہ دکھاونا اے، پر اس دے نال نال اس نال جُڑی ہوئی یاداں تے پیار وی ساڈے نال ہمیشہ رہندا اے، جیہڑا ساڈی زندگی نوں اک عخاص مقصد تے معنی دیندا اے

مندنہ ک ادا ناچ ولرمے۔ سیزں ہایہکلہ سلاگ ی رہگ چو لریرحتہ پنپاے ز ہایرہکلا حٹکے راہے ژوہچو

- نیپیز

" وج، ما لنیزد رک لپیپن پئی لاخک ا رذنا مد ل مٹاس اڑوہچو

مٹاس لاس وج ما درد لسیا ک اہیہا۔ لکس وہیہن ا روپ ی و ی دک

ت شادرچو چو دای ی د آے راپیپے پنپا سوز س ا ح سا رپ، ما لنیزد لہاز

(23) "۔ راہے مدرک

وارث شاہ (بیر رانجھا) کہندے نیں:

"جدوں رانجھا بیر نوں وچھوڑدا اے، تاں اوبدی ہر سانس وچ بیر دی

یاد بسی ہوندی اے۔ اوبدی محبت دا درد اس نوں ساری عمر

ستاؤندا اے، تے ایہہ جدائی دا دکھ اس نوں ہمیشہ لئی بدل دیندا
اے۔" (24)

وچھوڑے دا احساس گلزار دی شاعری تے کہانیاں وچ صاف جھلکدا اے۔ اوہ کہندے نیں:

'وچھوڑا نہ صرف جسمانی ہوندا اے، بلکہ کدی کدی روحانی ہوندا
اے، جدوں انسان اپنے آپ توں وی دور ہو جاندا اے۔'" (25)

امرتا پریتم کہندے نیں :

"وچھوڑا اک ایسی حقیقت اے جس نال انسان دا دل ٹٹ جاندا
نیں۔ اوہ اپنی نظم 'اج آکھاں وارث شاہ نوں' وچ لکھدی نیں،
'وچھوڑے دا درد اک ایسا زخم اے جو وقت دے نال وی نہیں بھر
سکدا۔'" (26)

ایہہ گلاں دکھاوندیاں نیں کہ وچھوڑا اک ایسا موضوع اے جو ہر دور تے ہر سماج وچ لکھاریاں
دی سوچ دا حصہ رہا اے۔ انہاں دے الفاظ وچ وچھوڑے دی تلخی تے گہرائی نوں محسوس کیتا
جا سکدا اے۔

یہ آئیڈیو لامعتسا چو جلمس ریکت ج آئے کے لہو تے نامزد میدق وچ ماہیچہ سیاسیا کابلرش
یہ تیپ چو نلافحم لہاز دے ہاتھ سود ایچو تابلیرقتے تے عقوم دے شوخے تے روط ماہیہا۔ ماہ
نلسنا ماہیا لہاز لہاز ساہرپ، ماہ لدنوب حیرقتے ای انلہم ی شوخ ریکت احصقم لدنیپ بلرش۔ ماہ ی دنجا
سا۔ ماہ ی سکس لہبم غ دے لہازد سوز ساہیٹا رید ہجکے تے ماہ ی سکس لدیو سوز ٹوم دے
اراکٹھچ سوتے اولتے دے گدنز ی نپا سوز ساکول لٹھیج، ماہ لدنوب سلسلہ ادی شوخے تقو ک الہاز
۔۔۔ لہازد

پر شراب دی زیادہ مقدار نال بڑے وڈے نقصانات وی ہو سکدے نیں۔ زیادہ پین دی صورت وچ
ایہہ صحت اُتے برا اثر پا سکدی اے، جیویں کہ جگر دی بربادی، دل دے مسائل تے دماغی

کمزوری۔ اس توں علاوہ، شراب دی لت انسان دی حیاتی نوں برباد کر سکدی اے، رشتے ناتے خراب ہو سکدے نیں تے معاشرتی مسلے پیدا ہو سکدے نیں۔ شراب پی کے گڈی چلانا وی جان لے سکدا اے، جیہڑا نہ صرف پیندن والے لئی نال دوسرے لوکاں لئی وی خطرناک ہو سکدا اے۔ ایس لئی، شراب نوں سمجھداری نال تے احتیاط نال استعمال کرنا چاہیدا اے، تاکہ اس دے منفی اثرات توں بچیا جا سکے۔ تے نال جنہوں فیر شراب نا لبھے او پاگل ای ہو جا ندا اے۔ جد مل جاوے تے ٹھیک۔ اکی وی انج ای فردا سی جداں اوس نوں کسے پاسے دا ہوش نئیں سی۔ ایہنوں لکھاری انج دسدے نیں:

" اوئے کیوں پاگل بویا پھرنائیں توں وی پی لے اک گھٹ تے " اکی
نے فٹ دوجا گلاس اگے کردتا ۔ شاہ نوں جیویں چیتا آگیا بھئی
شراب گھٹ نہ جاوے۔ اوس تھوڑی جیہی پائی "بس بھائی جی،
تھوڑی جیہی تے بور پاؤ۔" "بس اوئے بس۔" اکی نے بور زور لایا "جے
بھائی اجو مل جاندا فیر؟" "اوئے او بدے توں سارا ٹھیکہ قربان اوئے
"۔ (27)

شراب دا دھندہ لک کے کرنا غیر قانونی تے خطرناک کم اے، پر اج کل بہتا عام ہو چکیا اے۔ اس کاروبار وچ ملوٹ لوگ قانون توں بچن لئی ہر ممکن کوشش کردے نیں تے اکثر ایہہ دھندہ چھپ کے کردے نیں۔ جدو کسے بندے نوں شراب بیچدے بوئے پھڑ لیا جاندا اے، تاں اس نوں قنون دے حوالے کرن دی بجائے رشوت یا اثر و رسوخ دا استعمال کرکے چھڑا لیا جاندا اے۔ ایہہ عمل نہ صرف قنون دی کھلی خلاف ورزی اے تے اس نال معاشرتی تانے بانے نوں وی نقصان پہنچدا اے۔

شراب دے غیر قانونی دھندے نال جڑے لوگ اک مضبوط نیٹ ورک بنا لیندے نیں، جیہڑا پولیس تے قنون دے عملے نال گٹھ جوڑ کرکے اس غیر قانونی کم نوں جاری رکھدا اے۔ اس طرح دے

حالات وچ، قانون دی عملداری دی کمی محسوس ہوندی اے تے عام لوکاں دا انصاف تے عدلیہ تے یقین کمزور ہوندا اے۔ ایہہ سماج وچ کرپشن نوں پھیلا دیندا اے تے قنون نوں اپنے فیدیاں لئی استعمال کرن دی عادت پیدا کردا اے۔ میرو وی انج ای کیتا، اونہیں اک بندہ رکھیا شراب ورتاون لئی تے اک دا او پھڑیا گیا تے میرو نے اونہوں چھڈوا لیا۔ قنون نے کسے نوں کجھ نا آکھیا۔ لکھاری ایس گل نوں انج لکھدا اے:

“ اوہدا بندہ جا کے شراب ورتا آوندا ..... فیر میرو دا اوہ بندہ پھڑا گیا
جیہڑا شہر شراب لے جا کے ورتاندا ہا۔ میرد نے اوہدی ضمانت کروا
لئی پر فیر شراب لیا کے زینی کول رکھوا لئی جیویں پہلوں رکھواندا
ہا ”۔ (28)

ہیہا مانوہ لہجناں ہبڈج ای، راجیو نیچے ٹوک چو ساکول ہدو سوتے ود ای ود ہا بلطم اد ہجناں
ای بے برجتے، راجیو نے پڑا لہاں سے سک ساپاں وڈج۔ اے ہڈم ک اد لوہناہی جلمسے تاے تشری نلسنا
ساکول ہروہ لہاں لہاں نؤنڈ طوبضم سونے تشرے پڑا ساپاں سا، ساہ ہدک ہجناں تاسلسدا
نلپا سون ساپرظاں ہد ساکول ہروہ سون ساپامک ہہیا۔ ساہ ہدک لہیپ ہجمسے تاے درجم ہداو لہاں
ہا لدنواہداو سون بے برجتے ہدی تلیدی ٹاسے تاے ادرک رلیتے ٹا
ت، تلالیخے پڑا لہاں ہد ساکول ہک ہا بلطم اد ہجناں مکنویک ہا لکسے ہدو ساگا ہدند لہاں ہجناں
لہاں ساروہ سون سالتی حلاصے تے ہملاء بے برجتے پڑا ہسا وڈج سانرک لہجناں سون لٹاسوے تے، تباہج
سون ساروہ لہاں سا ہکلاب ہا لدنوب عیسو راجو لہاں اٹاس فرصہ لہاں سا سا، ساہ ہدک لہجناں
کے کل م سون م کے سک ہک ہا ہدی دنوب لہیپ ہجمسے ہہیا چو ہدند لہاں ہجناں۔ ہا لدنوب ہدٹاف یو
ی دی قرتے چو ہصحرہ ہد جلمس لہاں سا سیز ہدک ساہے تیکل صاحبے جیتنرتہ ہدایز لہاں نرک
ہا لکسے ہدو گے گے کل م ی ٹوک رہے تے ہا ہدی دنوب رلومہ ہار

"کتیاں تے بار دے عامی بندیاں وچ اک بور گوڑھی سانجھ وی اے
بھکھ دی سانجھ - بھکھ اوہناندے نال جمدی ودھدی تے نال ای
بڈھیاں بو جاندی اے تے ایہ مالک دا در نہیں چھڈ دے" - (30)

شہر دی زندگی دی اپنی اک الگ گتی اے، جتھے ہر بندہ اپنی روز دیاں لوڑاں نوں پورا کرن لئی
دوڑدا رہندا اے۔ ایہہ گتی کئی وار اپنی تیز بندی اے کہ لوک صرف اپنے کم اتے دھیان دندے نیں
اتے کسے بور دے مسلیاں تے احساسات بارے سوچن دا وی وقت نہیں لبھدا۔ ہر کوئی اپنے
کاروبار، نوکری تے بور کمائیاں وچ اپنا مصروف بندا اے کہ کسے بور دے دکھ سکھ نوں سانجھا
کرن دا موقعہ وی نہیں ملدا۔ ایہہ حالت شہر دی زندگی نوں زیادہ خودغرض اتے جذباتی طور
تے دوری والا بنا دیندی اے۔

شہراں دی حیاتی سارا دن دوڑدی اے، جتھے ہر کوئی اپنے کم کاج وچ مصروف رہندا اے۔ صبح
سویرے دی پہلی کرن نال ہی شہر دی زندگی شروع ہو جاندی اے، جتھے لوک اپنے اپنے کام تے
سکول لئی نکل پندے نیں۔ روڈاں اتے ٹریفک دی لمبی کتاراں تے بازاراں وچ خریداری دا شور
مچ جاندا اے۔ ہر کوئی اپنی منزل ول دوڑدا رہندا اے تے اس گہما گہمی وچ وقت دا پتا ہی نہیں
لگدا۔ اس دوڑ بھاگ وچ لوک اکثر اپنے آس پاس دے لوکاں نال تعلقات نوں نظرانداز کردے نیں،
کیونکہ ہر کسی نوں اپنی زندگی دی چنتا لگی ہوندی اے۔

رات دی آمد نال جدو شہراں دی روشنی مدھم ہون لگدی اے، تے لوک اپنے گھراں ول واپس
جاوندے نیں۔ ہر کوئی اپنے گھر دی چار دیواری وچ سما جاندا اے تے اک طرح دا سناٹا چھا جاندا
اے۔ جدوں سارا دن دی تھکان نال لوک سوندے نیں، تاں اوہناں نوں اپنے پڑوسیاں تے دوستاں
دی کوئی پرواہ نہیں ہوندی۔ ایہہ اک دکھ دی گل اے کہ آج دی مصروف زندگی وچ انسانیت
تے سماجی میل جول دی کمی محسوس ہوندی اے۔

شہراں دی زندگی دے اس انداز نال سماجک رشتے کمزور ہوندے جا رہے نیں۔ ہر کوئی اپنی دنیا وچ اتنا مصروف ہو چکیا اے کہ اوہ دوجے دی خوشی تے غم نوں سمجھن دی کوشش نہیں کردا۔ اس لئی ضروری اے کہ اسی اپنی مصروف زندگی وچوں کچھ وقت کڈ کے اپنے پریوار، دوستان تے پڑوسیاں نال وقت گزارئیے۔ ایک دوسرے دی خیریت پچھئیے تے سماجک رشتیاں نوں مضبوط بنائیے، تاکہ شہر دی زندگی صرف دوڑ بھاگ تک محدود نہ رہے بلکہ اس وچ انسانیت تے محبت دا وی رنگ شامل ہو سکے۔

اک پنڈ دا بندہ جدوں شہر آندا اے، تے شہر دی رونق، عمارتاں دی اوچائی، تے رش نوں ویکھ کے حیران ہو جاندا اے۔ شہر دے وکھرے ماحول تے سہولتاں نال خوش ہوندا اے، تے زیادہ رش تے شور شرابے نال کجھ پریشان وی ہو ندا اے، تے اوہناں نوں نواں نواں ویکھن تے سکھن دی چاہت ہوندی اے۔ شہر دے رش وچ وی، اوہ بوبتا اپنے پنڈ دی سادگی تے لوکاں دی کمی محسوس کردا اے۔ او ویکھدا اے کہ شہر دے لوگ بوبتے مصروف نیں تے کسی نوں دوسرے دے نال گل وات کرن دا ویلہ نئیں۔

لذہ والوکاں دی بے پروائی نال مایوس ہوندا اے، خاص طور تے جدوں اوہناں نوں مدد دی لوڑ ہووے۔ ہوا شہر دی حیاتی وچ اپنائیت دی کمی نال اجنبیت دا احساس، اجنبی ماحول تے بے رخی نال ذہنی دباؤ محسوس کردا اے۔ کجھ لوک ایہ وی محسوس کر سکدے نیں کہ انہاں نوں اپنے کم آپ ہی کرن دی عادت پاونی پوے گی۔ مجموعی طور تے، شہر دی حیاتی دی مصروفیت تے لوکاں دی بے پروائی اک پنڈ دے بندے لئی وکھرے وکھرے تجربے ہو ندے نیں۔ ایس گل نوں لکھاری انج لکھدا اے:

" شہر آ کے اوہنوں لوک اصلوں ہور جیہے لگے۔ اوہنوں شہر لوکاں دی بیٹر لگا جیٹری دنے وگدی رہندی اے تے راتیں جا کے اپنے اپنے

گھراں وچ سوں رہندی اے۔ ہر کوئی اپنے دھیان وچ لگا پھر دائے۔

دوسرے ول کسے نوں دھیان دین دی لوڑ نہیں "۔ (31)

شہر دی ایہہ مصروف حیاتی نہ صرف انفرادی رشتیاں نوں ماڑا کردی اے تے نال سماجی سانجھ تے وی اثر کردی اے۔ جدوں ہر بندہ صرف اپنی لوڑاں پوری کرن وچ لگا رہندا اے، تاں سماج دی ہم دردی تے ملن دی حس کٹدی جاندی اے۔ اس طراں دی حالت وچ، لوکاں نوں اک دوجے دی مدد کرن دی بجائے، اپنے آپ نوں زیادہ محفوظ تے اکٹے محسوس کرن لگدے نیں۔ ایہہ ضروری اے کہ شہر دے لوک اپنی مصروف حیاتی وچوں تھوڑا وقت کڈھن تے بورے نال سانجھ پاون لئی، تے میل جول ودھاون لئی کوشش کرن، تاں ای سماج وچ حقیقی ہم دردی تے سانجھ دا ماحول بن سکدا اے۔

اے، اد نؤلھکو روہجک لہاں لہاگے تے تریوہ ول کشی رپاؤں وچ اے لدنوہ صخش ہوا ق فلنم اے اہیہا تپساخی دی ق فلنم سہیز مدنوہ مہرہ کو لہکا بے دارا تے رچو مد سا تے ت روطے اردنارپ تے ساتا بیدہوا۔ اے اد رکش شوک دی د نرک مہرہ کو حصقہ تے پنا تے ک مد ہ کوہد سوز ساگول ہوا ہک ق فلنم۔ اے ای د نوہ لپیہی مچ و دامتعا تے تپساخی دی دہوا لہاں س ج، لدنوہ سہیز لپیہی مچ و ل مء نرک چو ق تے پنا سوز ساگول تے ک لوہ لوہ تے ہٹم تے تے ک لہکسم سہیز نؤلپھچ سوز تپساخی پنا رٹکا اے۔ اے اد رکش شوک دی

منافقی نہ صرف سماج وچ رشتیاں نوں کمزور کردی اے بلکہ لوکاں دے دل وچ بے اعتمادی تے شک پیدا کردی اے۔ جے کسے شخص نوں منافق دے نال واسطہ پئے تاں اوہدی زندگی وچ اکیلا پن تے نکارے تا پیدا ہو سکدی اے۔ ایسے لوگاں دے نال رشتہ رکھنا اک خطرناک کم اے کیونکہ اوہ کدی وی اپنی اصلیت نوں سامنے نہیں آؤندے تے وقت دے نال اپنے رنگ بدل لیندے نیں۔ منافق دی پہچان تے اس توں بچ کے رہنا ضروری اے تاکہ سماج وچ سچائی تے اعتماد بنیا رہ سکے۔

نہ پلاغود اڈو ک ا لٹھیچ سیز صدنیلا توشر چو ژا ییہیا کوا یئکے ٹوبے مڑج لہا ز مد تیسیم
مد برے نپاے تے نرک تلبء گوا ہتج، ما نلہتہ سدقم ک اتیسیم۔ ما ہر بلاظم اد ت قفلنم تے
دی د لوصا ی بیدم فرصہ زی روخ توشر چو ژا ییہیا سیز صدنؤاے طساو نرک مٹاق مطبار لہا
ہلہنا وج ما لدنچنہ پسیہڈی و ہون دلمتعا مد ساکول سانبوا مکاب، ما ی زرو فلاخ لہک مہلک
زٹاجاز اد نلہتہ سدقم مد تیسیم ہوا سیز مڈج لہا ز مد ہوا ک ہجمس رلدنمایا تے کیز ہون
۔ ما ت کر حی قلاخا ریغے تے کلنمرش تیلہ نہ ک وج، ما اد رہب بیج ی نپاے ک ک چ مدٹاف

جے کر مسیت کمیٹی دا اک ممبر ایہ کام کرے، تاں ایہ اوبدی مذہبی تے اخلاقی ذمہ واری دی
بھی خلاف ورزی اے۔ لوکاں دا اوبدی ایمانداری تے نیکی تے جو یقین اے، اوہ ٹٹ جاندا اے، تے
ایہ سارا سماج تے منفی اثر پا سکدا اے۔ مذہبی رہنماواں دا کم لوکاں نوں نیکی تے انصاف دی
راہ تے چلانا اے، پر جدوں ایہ بندے خود ہی برائی تے غیر اخلاقی کاماں وچ ملوث ہوندے نیں،
تاں ایہناں توں جڑے بور لوکاں لٹی وی گمراہی دا سبب بن سکدے نیں۔ اس طرح دا دوغلا پن
سماج دی بنیاداں نوں بلا سکدا اے تے لوگوں وچ مذہب تے ایمان دے بارے شکوک پیدا کر سکدا
اے۔ جیہنوں لکھاری نے انج دسیا اے:

" ناصر دے ابا چوہدری احمد دین آفس سپریڈنٹ نیں، دفتر نوں
آندیاں ای ناصر دا پچھدے نیں۔ کمائی دے نوٹ ناصر دی امی نوں
دینے ٹوپا لہ کے کلی تے ٹنگنی تے دھوتی بنھ مسیتے ٹر جانا۔ او
پنج وقت دے نمازی نیں، تے مسیت کمیٹی دے ممبر، رشوت نوں
کمائی سمجھدے نیں تے سیاست نوں گناہ"۔ (32)

وڈھی آج کل دے سماج وچ اک سنگین مسئلہ بن گئی اے۔ ایہہ عمل ہر سطح تے، چاہے اوہ
سرکاری دفاتر ہوں، عدالتی نظام ہووے یا کاروباری دنیا ہووے، عام ہو گیا اے۔ رشوت نال نہ صرف
کام دی رفتار تے اثر پوندا اے بلکہ ایہہ عمل عام لوکاں دے حقوق دی پامالی وی کردا اے۔ جے

کسے فرد نوں کوئی جائز حق حاصل کرن لئی وی رشوت دینی پویے، تاں ایہہ سماجی ناانصافی دی مثال بن جاندی اے۔

رشوت نال اداریاں دی کارکردگی تے منفی اثر پوندا اے تے ادارے اپنے اصل مقصد توں ہٹ جاندا اے۔ جو پیسہ رشوت دے طور تے لیا جاندا اے، اوہ سرکاری خزانے نوں نقصان پہنچاندی اے تے عوامی خدمات دی فراہمی وچ وی رکاوٹ پیدا کردی اے۔ ایس طرح دے کرپٹ نظام نال عام آدمی دا بھروسہ حکومت تے قانونی نظام تے ختم ہون لگدا اے، جو کہ اک صحت مند سماج لئی نقصان دہ اے۔ رشوت دی روک تھام لئی سخت قانوناں دی لوڑ اے تے ایمانداری نال کم کرن والے ادارے دی تشکیل ضروری اے تاکہ سماج وچ انصاف تے برابری قائم رہ سکے۔

پلس آلے جدو کسے نوں پھڑ لیندے نیں تے اس توں پیسے لے کے چھڈدے نیں، تاں ایہہ عمل نہ صرف غیر قانونی اے بلکہ اخلاقی طور تے وی غلط اے۔ ایس طرح دی کارروائی نا صرف عوام دا بھروسہ پولیس تے ختم کردی اے بلکہ عدالتی نظام اُتے وی سوال کھڑے کردی اے۔ ایس طرح دی کرپشن نال سماج وچ انصاف نوں نقصان پہنچدا اے تے جرائم پیشہ لوگ آزاد گھم دے رہندے نیں۔

دوجے پاسے، ایس عمل دی وجہ توں عام لوکاں وچ خوف پیدا ہوندا اے تے اوہ پولیس اُتے بھروسہ کرنا بند کر دیندے نیں۔ ایس طرح دی حالت وچ، جے کر کسے نوں حقیقی مدد دی لوڑ ہوئے تاں اوہ پولیس نال رابطہ کرن توں کتراون گے۔ ایس نال نہ صرف جرائم دی روک تھام مشکل ہو جاندی اے بلکہ قانون دا راج وی کمزور ہو جاندا اے۔ ایس طرح دی کرپشن دے خلاف سخت قدم چکن دی لوڑ اے تاکہ پولیس نظام نوں صاف ستھرا بنایا جا سکے تے عوام دا بھروسہ بحال ہو سکے۔ ایہہ گل لکھاری انج پیش کیتی اے:

" ہر کوئی ڈر جاندا اے پلس نوں ویکھ کے ، سیاسی کھیہ تے دوجے

کھیہ .....جینوں مرضی پھڑ لیندے نیں ، فیر پیسے لے کے چھڈدے

نیں۔ کوئی پچھن دسن والا نہیں سگوں حکومت دی ہلا شیری
اے۔" (33)

آج دے معاشرے وچ ہر کسے نوں آپو اپنی پے گئی اے، تے ایہہ حالت اس گل دی عکاسی کردی
اے کہ لوگ اپنے ذاتی مفادات لئی سماجی ذمہ داریاں نوں نظرانداز کر رہے نیں۔ جتھے لوگ چنگا
کرن توں کتراؤن دے نیں، اوتھے ماڑا کرن والے سارے نیں۔ ایہہ روش نہ صرف معاشرتی تانے
بانے نوں کمزور کردی اے بلکہ اخلاقی قدراں نوں وی نقصان پہنچا رہی اے۔ لوکاں وچ ایہہ
سوچ پیدا ہو گئی اے کہ اپنے مفاد لئی کچھ وی کرنا جائز اے، جس نال سماج دی مجموعی
بھلائی دا خیال ختم ہو گیا اے۔ جیویں اجو سوچدا اے پئی کہ اس دور وچ کوئی کسے نال چنگا
نئیں کردا۔

" چنگا کرن والا کوئی وی نہیں، ماڑا کرن والے سارے نیں۔ ہر کسے
نوں آپو اپنی پے گئی اے۔ ہر کوئی اپنی غرض نوں بھجا پھردا
اے۔ اجو نشے دی لور وچ ایہو جیہیاں سوچاں دے بنیاں تے کلا
پھردا رہندا " (34)

ایس طرح دے ماحول وچ، چنگا کرن والے لوکاں دی کمی نال سماج وچ ناانصافی تے عدم برابری
وادھ رہی اے۔ جے ہر کوئی صرف اپنے لئی سوچے تے سماجی بھلائی لئی کچھ نہ کرے، تاں
ایہہ معاشرہ لمبے عرصے تک قائم نہیں رہ سکدا۔ لوکاں دی ایہہ روش نال نہ صرف انسانی
قدراں دی پامالی ہوندی اے بلکہ سماج دی ترقی وی رُک جاندی اے۔ ایس لئی ضروری اے کہ
لوگ اپنے ذاتی مفادات توں اگے ودھ کے سماجی ذمہ داریاں نبھاون تے چنگے کم کرن لئی تیار
ہون تاکہ اک بہتر تے انصاف پر مبنی سماج دی تشکیل ہو سکے۔
موت اک ایہو جئی حقیقت اے جیہڑی ہر جاندار نوں وکھ کر دیندی اے۔ ایہہ زندگی دا حصہ اے
جس نوں کوئی وی ٹال نہیں سکدا۔ جدو موت آندی اے تاں اوہ اپنے نال سجن، پربوار، تے

دوستاں نوں ہمیشہ لئی وچھوڑ دیندی اے۔ موت دے نال آن والی جدائی دردناک ہوندی اے، کیونکہ اوہ لوک جو ساڈے دل دے قریب ہوندے نیں، اوہ ہمیشہ لئی چلے جاندے نیں۔ اس جدائی نال ساڈی زندگی وچ اک خالی پن پیدا ہو جاندی اے، جس نوں کوئی پورا نہیں کر سکتا۔ دووچی پاسے، موت سانو اس گل دی یاد دہانی کراؤندی اے کہ زندگی کتنی نازک تے عارضی اے۔ ایس لئی ضروری اے کہ اسی ہر لمحے دی قدر کریے تے اپنے پیارے آن نال وقت بتاواں۔ موت دے نال آن والی وچھوڑے دی حقیقت سانو ایہہ وی سکھاؤندی اے کہ اسی اپنے رشتے آن نوں مضبوط بنائیے تے اپنے لوکاں نال پیار تے خلوص نال پیش آواں۔ زندگی دی ناپائیداری سانو اس گل دی اہمیت سمجھاؤندی اے کہ ہر دن نوں آخری دن وانگر جی کے، اسی اپنے لوکاں دے نال خوشیاں بانٹے تے اپنے رشتے آن نوں مٹھاس نال بھریے۔ تاکہ موت توں پچھے اونہوں چنگے لفظاں وچ یاد رکھا جاوے۔ جیویں لکھاری دسدا اے:

" اوہنوں بابے حسینو دی موت یاد آئی۔ اوہنوں لگا موت اوہدے اندر وڑ گئی اے تے اوہنوں ہولی ہولی قابو کردی جاندی اے۔ اوہ اٹھ نسیا۔ اوہنوں اپنے سارے سجنان دی یاد آئی۔ اوہنے بزار دے وچ نسدیاں ہر تھڑے تے نظر ماری پر اوہنوں کاکا نظر نہ آیا۔ اوہ بزار وچوں نکل کے گلیاں وچ وڑ گیا۔ اوہ نسدا نسدا ہر اوس گلی وچوں تے اوس بوبے اگوں لنگھیا جتھے جتھے اوہدا سجن ربندا سی پر اوہنوں کوئی وی نہیں ملیا۔ اوہنوں تے زاہد وی نہیں ملیا جیہڑا ہر ویلے سڑکاں اُتے جھلیاں بار پھردا ربندا سی۔ ڈبو دے اندر جدوں موت دی پکڑ بور ودھ گئی تاں اوہنوں میرد یاد آیا ، اماں یاد آئی،
مریاں یاد آئی "۔ (35)

ڈبو دی کہانی، جو کہ سجنان دے سانگے دی کہانی بنی، اک وکھری تے دردناک داستان اے۔ ڈبو اک عام جیہا کتا سی، جسدے سجنان دی محبت نال بھرے لمحے اک وقت وچ اوبدے لئی سب کجھ سن۔ اوبدے دوست، جنہاں نال اوہ اپنی ہر خوشی تے غم سانجھا کردا سی، اوبدی حیاتی دے اہم حصہ سن۔ لیکن وقت دے نال، اوبدے سجن اک اک کرکے کہانی کولوں وچھڑ دے گئے۔ کوئی نوکری دی تلاش وچ دور چلا گیا، کوئی اپنی زندگی دے مسئلے وچ الجھ گیا، تے کوئی ویلے دی دھارے نال بہ گیا۔

ڈبو، جو ہمیشہ اپنے سجنان دے نال ہنسدا-کھیڈدا رہندا سی، اوبدے لئی ایہہ دوری ناقابل برداشت سی۔ اوبدے سجنان دی غیر موجودگی نال اوبنوں اپنی حیاتی وچ اک خالی پن محسوس ہون لگا۔ اوہ اکیلاپن تے وچھوڑے دی تکلیف نوں برداشت نہیں کر سکیا۔ جدوں اوبدے سجنان دی محفل اجڑ گئی، تاں اوہ وی اپنی کہانی توں کٹیا محسوس کرن لگیا۔ ایہہ درد تے اکیلاپن، اوبنوں اندرلے طور تے کمزور کردے گئے تے اوہ اپنی ہی کہانی کولوں وچھڑ گیا۔ ڈبو دی کہانی اس گل دی عکاسی کردی اے کہ زندگی وچ سجن تے دوست کنے اہم ہوندے نیں۔ جے اوہ نہ ہون تاں حیاتی دی رنگینی تے خوشی وی کھو جاندی اے۔ ڈبو دے نال جو کچھ ہویا، اوہ اس گل دا ثبوت اے کہ انسان دی حیاتی وچ سجن اک مضبوط ستون وانگر ہوندے نیں، جنہاں دی غیر موجودگی نال انسان دی کہانی ادھوری رہ جاندی اے۔ ایہہ کہانی ہر اس فرد لئی اک سبق اے جو اپنے سجنان دی قدر نہیں کردا، کہ دوست تے سجن زندگی دی اصل خوشی ہوندے نیں۔

آخرا، ڈبو دی کہانی اس گل نوں وی سمجھاؤندی اے کہ وچھوڑے تے اکیلاپن دی تکلیف انسان نوں اپنی کہانی کولوں وی دور لے جا سگدی اے۔ ایہہ ضروری اے کہ اسی اپنے سجنان دی قدر کرے تے انہاں نال اپنے رشتے نوں مضبوط بنا کے رکھئیے۔ ہر لمحہ، جو اسی اپنے سجنان دے نال بیتاواں، اوہ اک قیمتی خزانہ ہوندا اے۔ ڈبو دی کہانی سانو یاد دیون دی اے کہ سچے

تے مخلص سجن زندگی دا اصل سکون بوندے نیں، تے انہاں دی قدر کرنا ہی اصل کامیابی اے۔
:ایہہ گل لکھاری انج لکھدا ا

اک اک کر کے " ڈبو جس دی کہانی سجنناں دے سانگے دی کہانی بنی۔ جیویں اوہدے سجن
کہانی کولوں وچھڑ دے گئے اوویں ای ڈبو وی کہانی کولوں وچھڑ گیا "۔ (36)

والے

1. ص ، روہا ڈورلپمڈ، 3 زیمپچ سلیم ، ل واز "لگناس" ی ریبوچ رونا
16
2. انور چوہدری "سانگا" ناول ، میاں چیمبرز 3، ٹمپل روڈ لہور ، ص
12
3. ص ، روہا ڈورلپمڈ، 3 زیمپچ سلیم ، ل واز "لگناس" ی ریبوچ رونا
13
4. ص ، روہا ڈورلپمڈ، 3 زیمپچ سلیم ، ل واز "لگناس" ی ریبوچ رونا
25
5. انور چوہدری "سانگا" ناول ، میاں چیمبرز 3، ٹمپل روڈ لہور ، ص
19
6. ص ، روہا ڈورلپمڈ، 3 زیمپچ سلیم ، ل واز "لگناس" ی ریبوچ رونا
12
7. ص ، روہا ڈورلپمڈ، 3 زیمپچ سلیم ، ل واز "لگناس" ی ریبوچ رونا
12
8. ص ، روہا ڈورلپمڈ، 3 زیمپچ سلیم ، ل واز "لگناس" ی ریبوچ رونا
25

9. ص ، روهلا ڈورل پمڈ، 3 زريميچ سليم ، ل واز ”لگناس“ ى ردهوچ رونا
25
10. ص ، روهلا ڈورل پمڈ، 3 زريميچ سليم ، ل واز ”لگناس“ ى ردهوچ رونا
18
11. ص ، روهلا ڈورل پمڈ، 3 زريميچ سليم ، ل واز ”لگناس“ ى ردهوچ رونا
43
12. ص ، روهلا ڈورل پمڈ، 3 زريميچ سليم ، ل واز ”لگناس“ ى ردهوچ رونا
43
13. ص ، روهلا ڈورل پمڈ، 3 زريميچ سليم ، ل واز ”لگناس“ ى ردهوچ رونا
59
14. ص ، روهلا ڈورل پمڈ، 3 زريميچ سليم ، ل واز ”لگناس“ ى ردهوچ رونا
61
15. ص ، روهلا ڈورل پمڈ، 3 زريميچ سليم ، ل واز ”لگناس“ ى ردهوچ رونا
60
16. ص ، روهلا ڈورل پمڈ، 3 زريميچ سليم ، ل واز ”لگناس“ ى ردهوچ رونا
68
17. ص ، روهلا ڈورل پمڈ، 3 زريميچ سليم ، ل واز ”لگناس“ ى ردهوچ رونا
33
18. ص ، روهلا ڈورل پمڈ، 3 زريميچ سليم ، ل واز ”لگناس“ ى ردهوچ رونا
162

19. ص ، روہا ڈورل پمڈ، 3 زرمیچ سلیم ، ل واز ”لگناس“ یردبوچ رونا
163

20. ص ، روہا ڈورل پمڈ، 3 زرمیچ سلیم ، ل واز ”لگناس“ یردبوچ رونا
164

21. ص ، روہا ڈورل پمڈ، 3 زرمیچ سلیم ، ل واز ”لگناس“ یردبوچ رونا
156

22. ص ، روہا ڈورل پمڈ، 3 زرمیچ سلیم ، ل واز ”لگناس“ یردبوچ رونا
156

23. مرزا ہادی رسوا " امراؤ جان ادا" ناول ، آکسفورڈ یونیورسٹی پریس
پاکستان 1899ء

24. وارث شاہ " بیر رانجھا" ناول ، سنگ میل پبلیکیشنز لاہور، پاکستان
1766ء

25. گلزار "چاند پکھراج کا" راجکمل پبلیکیشنز نئی دہلی، بھارت

26. جیڈ زنشیکیلپ لیزڈ جیڈ "روز ہاشہ ثراو رلہک آجا" مہتیرپ اترما
1947ء ت رلہب جی لہب

27. ص ، روہا ڈورل پمڈ، 3 زرمیچ سلیم ، ل واز ”لگناس“ یردبوچ رونا
72

28. ص ، روہا ڈورل پمڈ، 3 زرمیچ سلیم ، ل واز ”لگناس“ یردبوچ رونا
154

29. ص ، روہا ڈورل پمڈ، 3 زرمیچ سلیم ، ل واز ”لگناس“ یردبوچ رونا
48

30. ص ، روہا ڈورلپمڈ، 3 زرمیچ سلیم ، ل واز ”لگناس“ یردبوچ رونا

19

31. ص ، روہا ڈورلپمڈ، 3 زرمیچ سلیم ، ل واز ”لگناس“ یردبوچ رونا

54

32. ص ، روہا ڈورلپمڈ، 3 زرمیچ سلیم ، ل واز ”لگناس“ یردبوچ رونا

77

33. ص ، روہا ڈورلپمڈ، 3 زرمیچ سلیم ، ل واز ”لگناس“ یردبوچ رونا

119

34. ص ، روہا ڈورلپمڈ، 3 زرمیچ سلیم ، ل واز ”لگناس“ یردبوچ رونا

145

35. ص ، روہا ڈورلپمڈ، 3 زرمیچ سلیم ، ل واز ”لگناس“ یردبوچ رونا

165

ے انور چوہدری ”سانگا“ ناول ، میان چیمبرز 3، ٹمپل روڈ لہور ، ص.36